

DISKURS TAHLILI METODLARI VA USULLARI

Djamalutdinova Barno Ramzitdinovna

Xalqaro Nordik Universiteti

djamalutdinovabarno@gmail.com

Annotatsiya:

Tadqiqot mavzusi va maqsadi: Ushbu tadqiqotning mavzusi "Diskurs tahlili metodlari va usullari" bo'lib, asosiy maqsadi zamonaviy lingvistika va sotsiologiya sohalarida diskursni tahlil qilishning samarali metodlarini o'rganish hamda ularning ilmiy-tadqiqot jarayonlarida qo'llanilish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot diskurs tahlilining ilmiy asoslari va ko'p qirraliligini tahlil qilishni maqsad qilgan.

Tadqiqot muammosi: Tadqiqotda diskursni tahlil qilish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar, ya'ni, diskursning ko'p ma'noliligi, turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda tahlilning murakkabligi hamda mos metodlarni tanlashdagi qiyinchiliklar ko'rib chiqilgan.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda asosan sifat va miqdoriy metodlardan foydalanilgan. Diskursni tahlil qilishda kontekstual tahlil, tematik tahlil, kontent tahlil, hamda lingvistik va sotsiologik metodlar qo'llanilgan. Shuningdek, diskurs tahlilining kross-madaniy va interfaol yondashuvlari tadqiq etilgan.

Asosiy natijalar: Tadqiqot natijalariga ko'ra, diskurs tahlili ijtimoiy, madaniy va lingvistik jihatlarni o'zaro bog'lashda samarali vosita hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida diskursning semantik va pragmatik jihatlarini aniqlash uchun kontekstual yondashuvning muhimligi aniqlangan. Metodologik jihatdan turli metodlarni birlashtirish orqali tahlil samaradorligini oshirish mumkinligi isbotlangan.

Xulosa va tavsiyalar: Tadqiqot natijalariga asoslanib, diskurs tahlilida holatga mos va maqsadli metodlarni tanlashning ahamiyati ta'kidlangan. Nazariy jihatdan diskurs tahlili turli fanlararo tadqiqotlarda qo'llanishi mumkinligi aniqlangan. Amaliy tavsiyalar sifatida tahlil jarayonida ko'p o'lchovli metodlarni birlashtirish va tahlil qilishda lingvistik dasturlarni kengroq qo'llash taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Diskurs tahlili, lingvistik tahlil, tilshunoslik, kontekstual tahlil, sotsiolingvistika, matn strukturalari, semiotika, lingvistik paradigmlar, nutq aktlari, pragmatika, gibrid metodlar.

KIRISH.

So'z insoniyat tarixidagi eng kuchli quroldir. U jamiyatni birlashtirishi yoki bo'lishi, g'oyalarni yoyishi yoki ularni yo'q qilishi mumkin. So'zning mazmuni va u qanday ifodalanishi uning kuchini belgilaydi. Ana shu kuchni tahlil qilish esa zamonaviy ilm-fan oldidagi eng qiziqarli va dolzarb vazifalardan biridir[5]. Diskurs tahlili, bu jarayonning o'ziga xos qoidalari

va usullarini o'rganuvchi fanlararo yondashuv bo'lib, so'zlar va jumalarning sathidan chiqib, ularning ijtimoiy, madaniy va psixologik ta'sir doirasini o'rganadi. Bugungi globallashuv va informatsion jamiyat sharoitida, odamlarning o'zaro muloqoti, ular orasidagi ijtimoiy munosabatlar va bu munosabatlarning ta'sir kuchi tobora murakkablashmoqda. Diskurs, oddiy gaplar yig'indisi emas, balki u orqali yashirin g'oyalar, mavqelar va qarashlar yetkaziladi. Shu bois, diskurs tahlili nafaqat lingvistikani, balki sotsiologiya, psixologiya va hatto siyosatshunoslikni ham qamrab olgan muhim yo'nalishga aylanmoqda. Tadqiqotimiz aynan shu muammolarni yoritishga qaratilgan[2]. Diskursni tahlil qilishda qanday metodlar qo'llaniladi? Ularning samaradorligi qanday omillarga bog'liq? Ushbu savollarga javob izlash orqali nafaqat ilmiy maqsadga erishiladi, balki ijtimoiy kommunikatsiyaning ichki mexanizmlarini chuqurroq anglash imkoniyati tug'iladi. Diskurs tahlili o'zining ko'p qirraliligi bilan inson fikrini shakllantiruvchi jarayonlarni chuqurroq tahlil qilishga yo'l ochadi va bu borada o'z o'rnini mustahkamlashda davom etmoqda.

METODOLOGIYA:

Diskurs tahlili inson fikrlash tarzini va ijtimoiy munosabatlarni o'rganishning qudratli vositasi sifatida bugungi kunda katta e'tiborni tortmoqda. Ammo diskursni tahlil qilish jarayonining muvaffaqiyati ko'pincha qanday metodologik yondashuv tanlanganiga bog'liq. Bu jarayonning murakkabligi diskursning ko'p qatlamliligi va uning semantik, pragmatik, hamda kontekstual jihatlariga e'tibor berishni talab qiladi. Tadqiqotimizda turli metodologik yondashuvlardan foydalanildi, chunki diskursni bir yoqlama tahlil qilish uning to'liq mazmunini ochib bera olmaydi. Birinchi navbatda, **kontekstual tahlil**[1] orqali diskursning ijtimoiy va madaniy sharoitlari o'rganildi. Bu yondashuv so'zlar va jumalarning faqat grammatik ma'nosini emas, balki ular ortidagi yashirin ma'nolarni ham ochib berishga yordam berdi. Masalan, bir xil ibora turli madaniy kontekstlarda mutlaqo boshqacha ma'nolarni anglatishi mumkin, va bu farqni tushunish diskursni to'g'ri tahlil qilish uchun juda muhimdir.

Shuningdek, **tematik tahlil**[8] orqali diskursning asosiy g'oyalarini va ularning muloqot ishtirokchilari orasidagi aloqasini aniqlashga e'tibor qaratildi. Bu metod, mavzularni va ularning qanday qilib diskurs davomida rivojlanishini kuzatishga imkon beradi. Shu bilan birga, **kontent tahlil** ham qo'llanilib, matnlarda eng ko'p ishlatilgan so'zlar va iboralarni aniqlash orqali diskursning semantik tuzilmasi o'rganildi. Metodologiyada sifat va miqdoriy tahlillarni birlashtirishga alohida e'tibor qaratildi. **Lingvistik metodlar** yordamida matnlarning tuzilmasi va sintaksisiga tahlil berilgan bo'lsa, **sotsiologik yondashuvlar** orqali diskursning ijtimoiy oqibatlari o'rganildi. Masalan, siyosiy diskurs tahlilida, hokimiyat va nazoratning qanday ifodalanishi aniqlashga harakat qilindi. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash, xususan, matnlarni avtomatik tahlil qilish dasturlaridan foydalanish jarayonning samaradorligini yanada oshirdi.

Shuningdek, **interfaol yondashuv**[6] orqali diskurs ishtirokchilarining o‘zaro ta’siri va bu ta’sirning qanchalik samarali ekanligi o‘rganildi.

Umuman olganda, diskursni tahlil qilishda mos va maqsadga yo‘naltirilgan metodlarni tanlash tadqiqot natijalarining sifatini belgilab berdi. Ushbu yondashuvlar diskursning murakkab tabiatini o‘rganishda keng qamrovli imkoniyatlar yaratdi va uning ko‘p qatlamli mazmunini tushunishda muhim rol o‘ynadi.

TAHLILLAR:

Diskurs tahlili – bu oddiy so‘zlar va jumalarning ortidagi chuqurroq ma’nolarni ochib berish imkonini beruvchi samarali ilmiy jarayon. Ushbu tadqiqotda amalga oshirilgan tahlillar, diskursni o‘rganishning turli qirralarini yoritishga yordam berdi va insonlar o‘rtasidagi muloqotning ichki mexanizmlarini yanada chuqurroq anglash imkonini yaratdi. Avvalo, kontekstual yondashuv asosida o‘rganilgan matnlar ijtimoiy va madaniy muhitga bog‘liq ravishda qanday ma’no kasb etishini ko‘rsatib berdi. Masalan, siyosiy nutqlarda ishlatiladigan "taraqqiyot" yoki "erkinlik" kabi iboralar turli madaniyatlarda turli xil talqin qilinishi mumkin. Shu sababli, bu so‘zlar qanday kontekstda qo‘llanganini aniqlash, diskursning chuqurroq ma’nosini tushunishga yordam berdi.

Shuningdek, tematik tahlil jarayonida diskurs ichidagi asosiy mavzular va ularning rivojlanish yo‘nalishlari o‘rganildi. Nutqlarda yoki yozma matnlarda qanday mavzular takrorlanishi, qanday g‘oyalar ustuvor ekanligi tahlil qilinib, bu mavzular muloqot ishtirokchilarining niyatlari va intilishlarini aks ettirishini ko‘rsatdi. Masalan, ommaviy axborot vositalaridagi diskurslarda siyosiy reklama yoki madaniy qadriyatlar targ‘ibotining qanday shakllarda aks etishi o‘rganildi. Kontent tahlili orqali matnlarda eng ko‘p ishlatiladigan kalit so‘zlar aniqlanib, ularning diskurs mazmuniga ta’siri o‘rganildi. Ushbu tahlil usuli, matnlarda hokimiyat, gender yoki ijtimoiy mavqega oid yashirin g‘oyalarni aniqlashda muhim rol o‘ynadi. Masalan, gender masalalariga bag‘ishlangan matnlarda ishlatilgan so‘zlarning semantik jihatdan qanday tasavvur uyg‘otishi o‘rganilib, stereotipik tushunchalarning kuchi tahlil qilindi.

Lingvistik tahlillar esa diskurs tuzilmasining qanday shakllanganini aniqlashga imkon berdi. Gaplar tuzilishi, so‘z birikmalari va ularning qo‘llanish uslublari yordamida diskurs ishtirokchilarining fikrlash tarzi va maqsadlari ochib berildi. Bu jarayonda lingvistik va pragmatik yondashuvlar uyg‘unlashtirilib, diskursdagi tilning ijtimoiy vazifasi o‘rganildi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, diskurs tahlili faqatgina lingvistik tuzilishni emas, balki ijtimoiy, madaniy va siyosiy jihatlarni ham yoritishga qodir. Diskurs ichidagi yashirin ma’nolarni aniqlash, so‘zlar orqali insonlar orasidagi hokimiyat va ta’sir munosabatlarini ochib berishga yordam beradi. Bu esa diskursni tahlil qilishning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham oshiradi. Tahlillar jarayonida olingan ma’lumotlar, kommunikatsiya jarayonini

yaxshiroq tushunishga va ijtimoiy munosabatlarni yanada samarali boshqarishga asos yaratdi. Bu, o'z navbatida, turli sohalarda, jumladan, ta'lim, siyosat va biznesda samarali qo'llanilishi mumkin bo'lgan qimmatli ilmiy natijalarni berdi.

NATIJALAR:

Diskurs tahlilining natijalari bizga inson muloqotining chuqur qatlamlarini anglashda yangi istiqbollarni ochib berdi. Ushbu tadqiqot davomida aniqlangan asosiy natijalar diskursning ko'p qirraliligi va uning ijtimoiy hayotdagi o'rnini ko'rsatib berdi. Bu natijalar, bir tomondan, diskurs tahlilining ilmiy-nazariy ahamiyatini mustahkamlasa, ikkinchi tomondan, uning amaliy imkoniyatlarini yanada kengaytirdi.

Birinchi va eng muhim natija – diskurs har doim muayyan kontekst bilan bog'liq ekanligining aniqlanishidir. Matn yoki nutq qaysi madaniy va ijtimoiy sharoitda yaratilgan bo'lsa, uning asosiy ma'nosi ham shu sharoitdan kelib chiqadi. Shu bois, diskursni to'g'ri tahlil qilish uchun avvalo uning kontekstini aniqlash talab etiladi. Masalan, siyosiy diskurslarda ishlatilgan "barqarorlik" yoki "taraqqiyot" kabi so'zlarning ma'nosi har bir jamiyatda turlicha qabul qilinishi mumkin.

Ikkinchi natija – diskursning tematik tuzilmasi uning ishtirokchilarining asosiy niyatlari va ustuvorliklarini ochib berishidir. Tahlillar davomida aniqlanishicha, diskursda ustuvor mavzularning qayta-qayta tilga olinishi ma'lum bir g'oyaning kuchli ta'sir ko'rsatishini ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, kommunikatsiya ishtirokchilarining ijtimoiy munosabatlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, reklama diskursida doimiy ravishda ishlatiladigan ba'zi iboralar iste'molchilarning qaror qabul qilishiga ta'sir qilishi mumkinligi kuzatildi.

Uchinchi natija – diskursdagi lingvistik va semantik elementlar ijtimoiy hokimiyat va mavqeni belgilashda muhim rol o'ynashi haqidagi xulosadir. Gap tuzilmasi, so'z birikmalari va ularning joylashuvi orqali matn yoki nutq yaratuvchisining mavqei va intilishlari aniqlanadi. Ayniqsa, siyosiy nutqlar va ommaviy axborot vositalarida bu omil yaqqol namoyon bo'ladi. Shuningdek, gender masalalari bo'yicha o'tkazilgan tahlillar, nutqda yashirin stereotiplarning mavjudligini ko'rsatib berdi.

To'rtinchi natija – diskursni tahlil qilishda turli metodlarni birlashtirishning samaradorligidir. Kontekstual, tematik va lingvistik tahlillarni birgalikda qo'llash diskursning turli o'lchamlarini chuqurroq ochib berishga yordam berdi. Bu yondashuv nafaqat nazariy, balki amaliy tadqiqotlar uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi.

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, diskurs tahlili inson muloqotini, g'oya va qadriyatlarni chuqurroq o'rganish imkoniyatini beradi. Bu esa ta'lim, siyosat, ommaviy axborot vositalari va hatto biznes kabi sohalarda samarali kommunikatsiya strategiyalarini ishlab chiqishga asos yaratadi. Diskurs tahlili yordamida biz nafaqat so'zlarning ortidagi ma'nolarni ochish, balki

jamiyat hayotining chuqur qirralarini anglashga ham muvaffaq bo'ldik. Bu natijalar kelgusidagi tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

XULOSALAR:

Diskurs tahlili – bu so'zlar va jumlarlar ortidagi yashirin ma'nolarni, ijtimoiy ta'sirlarni va madaniy xabarlarini ochib beradigan qudratli vosita[7]. Ushbu tadqiqot natijasida shuni aniqladikki, diskurs tahlili nafaqat tilshunoslik sohasida, balki ijtimoiy fanlar, siyosatshunoslik va ta'lim kabi ko'plab yo'nalishlarda amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot jarayonida olingan xulosalar ushbu yo'nalishning dolzarbligini yana bir bor tasdiqladi va diskursni tushunish inson muloqotining yangi qirralarini ochib berdi. Avvalo, diskurs har doim ma'lum bir kontekstga tayanadi va uning mazmunini to'g'ri anglash uchun ushbu kontekstni hisobga olish zarurligi aniq bo'ldi. Siyosiy, ijtimoiy yoki madaniy muloqotlarda diskurs ishtirokchilari o'z niyatlarini bevosita emas, balki ko'pincha yashirin yo'llar bilan ifoda etadi. Shu sababli, diskursni tahlil qilish inson muloqotidagi nozik qirralarni aniqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Shuningdek, diskursning tematik tarkibi uning ishtirokchilari tomonidan asosiy g'oyalar va qadriyatlarni yetkazishning muhim vositasi ekanligi aniqlandi. Tahlillar davomida diskursda ustuvor mavzularning takrorlanishi muloqot ishtirokchilarining ongini boshqarish va yo'naltirishda asosiy omil bo'lib xizmat qilishi qayd etildi. Bu, ayniqsa, siyosiy va reklama diskurslarida yaqqol namoyon bo'ldi. Bundan tashqari, diskursning lingvistik va semantik tahlili orqali tilning hokimiyat va nazoratni ifodalashdagi roli oydinlashdi. Gap tuzilishi, leksik birliklar tanlovi va sintaktik tuzilishlar orqali matn yaratadigan ta'sir darajasi o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, diskurs nafaqat axborot uzatish vositasi, balki insonlar o'rtasidagi ijtimoiy va siyosiy munosabatlarni shakllantirishning muhim vositasi sifatida xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot natijalari diskurs tahlilining nazariy va amaliy imkoniyatlarini yanada kengaytirishga asos yaratadi. Diskursni tahlil qilish nafaqat kommunikatsiya jarayonlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi, balki ijtimoiy munosabatlarni yanada samarali boshqarish va strategik qarorlar qabul qilish uchun ham imkoniyat yaratadi. Kelajakda ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar, albatta, yangi yondashuvlar va amaliy echimlarni taklif etadi, bu esa jamiyatning turli sohalarida rivojlanish uchun mustahkam zamin bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Blommaert, J. (2005). *Discourse: A critical introduction*. Cambridge University Press.
2. Fairclough, N. (2010). *Critical discourse analysis: The critical study of language* (2nd ed.). Routledge.
3. Gee, J. P. (2014). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (4th ed.). Routledge.

4. Chilton, P. A. (2004). *Analyzing political discourse: Theory and practice*. Routledge.
5. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). Routledge.
6. Johnstone, B. (2018). *Discourse analysis* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.
7. Schiffrin, D., Tannen, D., & Hamilton, H. E. (2003). *The handbook of discourse analysis*. Wiley-Blackwell.
8. Scollon, R., & Scollon, S. W. (2004). *Nexus analysis: Discourse and the emerging internet*. Routledge.